

שיעור כללי – תחילתו בפשיעה וסופו באונס (א)

שש סוגיות היסוד לגבי תחילתו בפשיעה וסופו באונס:

1. מחלוקת היסוד: "ההוא גברא דאפקיד זוזי בצריפא דאורבני" (בבא מציעא מב ע"א); על מה הם חולקים?
2. "פשע בה ויצאת לאגם" (שם לו ע"ב), מחלוקת אב"י ורבא. פסיקת הרי"ף (כדאי ללמוד את הרי"ף רק אחרי לימוד מקור ג), הערת רבי עקיבא איגר על טיב המחלוקת; בהסבר יסוד הדין רשב"א – לשים לב לביטוי "קמה לה ברשותיה"; להשוות לדברי תוס' רבנו פרץ.
3. "רועה שהניח עדרו ובא לעיר" (בבא מציעא צג ע"ב) – החלק השני של הרי"ף דלעיל; הראב"ד המופיע בדברי הרשב"א; עמדת תוס' (תוד"ה הוחמה בבא מציעא עח ע"א) במחלוקת ישירה נדירה עם הרי"ף (למיטיבי לכת גם תוד"ה רבי יוסי). נושא אחר: כמה חייב, לאור דברי תוס' בסוגייתנו "דאפיך מיפך" היבט שלישי הוא תוס' ב"ק צג ע"ב ד"ה אי הכי.
4. **בנזיקין** (בבא קמא כא ע"ב): הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם, אבל נפלו פטור, דתחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור – מה ההבדל האפשרי בין דיני שומרים לדיני נזיקין.
5. כותל רעוע והבהמה חתרה (ב"ק נו ע"א): "נפרצה בלילה...וכי אתמר דרבא".
6. כיסוהו כראוי לשוורים...והתליע (בבא קמא נב ע"ב): "כי איבעיא לן...קמ"ל": אמנם לא מוזכר המינוח "תחילתו בפשיעה" – עם איזו בעיה מתמודד המאירי ומהן ארבע השיטות שהוא מציע; אלא מיגו. ארבע הצעות במאירי; מחלוקת הרמב"ם והראב"ד; הדברים החשובים של ערוך השולחן בשיטת רמב"ם.
7. דוגמה לסוגיות בהן מתבקש הטיעון של תחילתו בפשיעה וסופו באונס, ולא מופיע, והסיבות לכך (מהווה גם סיכום יפה לסוגיה) – תוד"ה "סתם דלתות" לקמן כג ע"א.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף מב עמוד א

ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה, אותבינהו בצריפא דאורבני, איגנוב. אמר רב יוסף: אף על גב דלענין גנבי נטירותא היא, לענין נורא – פשיעותא היא, הוה תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב. ואיכא דאמרי: אף על גב דלענין נורא פשיעותא היא, לענין גנבי נטירותא היא, ותחילתו בפשיעה וסופו באונס – פטור. והילכתא: תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

אתמר, פשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה. אב"י משמיה דרבה אמר: חייב, רבא משמיה דרבה אמר: פטור. אב"י משמיה דרבה אמר: חייב, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב – דחייב. אלא אפילו למאן דאמר פטור – הכא חייב. מאי טעמא – דאמרין: הבלא דאגמא קטלה. רבא משמיה דרבה אמר: פטור, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר: תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור – דפטור. אלא אפילו למאן דאמר חייב – הכא פטור. מאי טעמא – דאמרין: מלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם? ומודי אב"י דאי הדרא לבי מרה ומתה דפטור. מאי טעמא – דהא הדרא לה, וליכא למימר הבלא דאגמא קטלה. ומודי רבא כל היכא דאיגנבה גנב באגם ומתה כדרכה בי גנב דחייב. מאי טעמא, דאי שבקה מלאך המות – בביתיה דגנבא הוה קיימא.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף צג עמוד ב

רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר, בא זאב וטרף, ובא ארי ודרס – אין אומדים אילו היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו: אם יכול להציל – חייב, אם לאו – פטור. מאי לאו דעל בעידנא דעיילי אינשי? – לא, דעל בעידנא דלא עיילי אינשי. – אי הכי, אמאי פטור? תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב! – דשמע קל אריה ועל. – אי הכי, אומדין אותו? מאי הוה ליה למעבד? – היה לו לקדם ברועים ובמקלות....

רי"ף מסכת בבא מציעא דף כ עמוד א

איכא מאן דאמר הלכתא כאב"י. ואף על גב דק"ל כל היכא דפליגי אב"י ורבא הלכה כרבא בהא הלכתא כאב"י דהא בהדיא אמרין והלכתא תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב ואנן לא ס"ל הכי אלא הלכתא כרבא דק"ל כל היכא דפליגי אב"י ורבא הלכתא כרבא בר מיע"ל קג"ם ואף על גב דק"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב ה"מ דנטרינהו באורחא דהוי נטירותא לענין מידי ופשיעותא לענין מידי אחרינא ואיכא אורחא אחריתי דאי עביד לה לא הוה מטי לה אונסא הלכך אף על גב דאיתניס מיחייב דאמרין אי לאו דפשע בה לענין ההוא מידי אחרינא לא הוה מטי לה אונסא כגון ההיא דאמרין בההוא דאפקיד זוזי גבי חבריה אותבינהו בצריפא דאורבני ואיגניבו אמר רב יוסף אף על גב דלענין גנבי נטירותא הוא לענין נורא פשיעותא היא תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב דאי קברינהו בארעא כדאמר שמואל כספים אין להן שמירה אלא בקרקע לא הוו מיגנבי ולא מיתליא בהו נורא הלכך מחייב בגניבה ואף על גב דאניס דאי לאו דפשע לענין נורא לא הוה מיתניסא ומהאי טעמא אמרין תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב דההוא אונסא דגניבה מחמת פשיעותא דנורא הוא ולהכי חייב דלא נטרה כדאיבעי ליה אבל הכא לענין מתה כדרכה מאי נטירותא הוה ליה למיעבד כי היכי דלא ליקטלה מלאך המות הלכך אף על גב דק"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב הכא פטור מהאי טעמא דכתבין והיינו טעמיה דרבא וטעמא תריצא הוא וליכא עליה פירכא והלכתא כוותיה ואף על גב דאקשינן עליה דאב"י ופריק הוה פירוקא שינויא בעלמא הוא ולא סמכין עליה ואי קשיא לך הא דגרסין בפרק השוכר את הפועלים איתביה אב"י לרבה רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ארי ודרס אין אומרין אילו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם היה יכול להציל חייב ואם לאו פטור מאי לאו דעל בעידנא דעיילי אינשי לא דעל בעידנא דלא עיילי אינשי אי הכי אימא סיפא ואם לאו פטור אמאי פטור תחלתו בפשיעה וסופו באונס הוא וחייב דשמעין מינה דהיכא דתחלתו בפשיעה אפילו איתניס שלא מחמת פשיעה חייב ההוא מימרא דאב"י ורבה הוא ולא עדיף מהאי מימרא דאית להו הכא וכבר דחייה רבא והאי מתנית' דרועה שהיה רועה כפשטא

רבי עקיבא איגר מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

כט) ונלע"ד דהנה כבר כתבנו דתוס' הוכיחו מדאמר אב"י א"ה תב"פ וסב"א הוא מוכח דתחלתו בגו"א וס"ב דפטור, ולענ"ד לשיטת הרי"ף אין ראיה כן לדינא והיינו ד"ל דתליא בזה דלאב"י לשיטתו דס"ל דאף אם אין האונס מחמת פשיעה חייב וע"כ הטעם דמעידן דפשע כבר אשתעבד נכסיה, א"כ יש לחלק דדוקא בפשיעה משתעבד כיון דדרך שתאבד מתחיל מיד השעבוד אבל בתחלת גו"א לא אשתעבד נכסיה. אבל לרבא דס"ל דבעי' האונס בא מחמת הפשיעה א"כ ע"כ אין הטעם דמעידן דפשע נעשה בע"ח וזקם ליה ברשותיה דמי דא"כ אף בלא בא מחמת הפשיעה יתחייב. אע"כ דהטעם כיון דהאונס בא מכח הפשיעה נגרר אחר הפשיעה והוי כולו בפשיעה דמה שבא מכחו הוי כמו הפשיעה עצמה א"כ ה"נ בתחלתו בגו"א וסב"א הבא מכח הגו"א חייב דכולו גו"א מקרי. והיא סברא נכונה. א"כ מיושבים דברי הרי"ף דלאב"י שפיר הוחמה פטור. דהחלקה לא הוי פשיעה רק גניבה ואבידה וכמ"ש מהרש"א בכוונת דברי התוס' אליבא דהרי"ף ולאב"י תחלתו בגו"א וסב"א פטור אבל רבא שפיר משני בהכרעה נחש אף שלא היה ידוע שיש שם נחש מ"מ לרבא כיון דהיה תחלתו בגו"א לענין החלקה וסופו באונס חייב ושפיר כ' הרי"ף דא"ל אלו לא שנית. והוא נכון באמת בעזה"י.

חדושי הרשב"א מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

אמר ליה אב"י לרבא לדידך דאמרת וכו'. הא דאיתיב ר' אבא בר ממל לר' אמי וכו' לימא ליה מלאך המות מה לי הכא מה לי התם, כלומר דהא שומר שפשע בבהמה ויצאה לאגם הרי הוא כשומר שפשע ומסר לשומר אחר וכיון שפשע בה קמה ליה ברשותיה דשומר ואפילו לאונסין דכל שתחלתו בפשיעה אף על פי שסופו באונס חייב, ואפ"ה קא סברת דלאונסי מיתה לא קמה ליה ברשותיה, בשומר שמסר לשומר נמי אף על גב דחשבינן ליה פושע למיקם ברשותיה אפילו לאונסין באונס מיתה מיהא הוה לן למימר דלא קמה ברשותיה, אלא מדלא שני ליה הכין ר' אמי ש"מ לא שניא ליה מיתה משאר אונסין.

תוספות רבינו פרץ מסכת בבא קמא דף כב עמוד א

דאפוך מיפך כלבא בזקירא וגדיא בסריכא. ותימא למשי"ח ה"ר פרץ למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב ליחייב נזק שלם דהוי תחלתו בפשיעה במידי דאורחיה וסופו באונס דלאו אורחיה, וי"ל דדוקא באב אחד. קיב (והכא) כשהוא בפשיעה היינו רגל וכשהוא באונס הוי קרן, וטעם הדבר, דמאן דמחייב היינו כאלו פושע מתחלה באותו מעשה שעשה לבסוף דהיינו קרן, דהא אפילו הוא פושע גמור לענין קרן מכל מקום לא מיחייב רק חצי נזק.

חדושי הרשב"א מסכת בבא מציעא דף לו עמוד ב

והראב"ד ז"ל כתב בפירוך קושיא זו (שבבא מציעא צג ע"ב אין קשר בין הפשיעה לאונס) דהתם כיון דעל בעידנא דלא עיילי אינשי הו"ל לעיולינהו בהדיה והא דשבקינהו התם פשיעה הוה ומשום ההיא פשיעה אירע בהן אונס, ואין מחייבין אותו משום דעל אלא משום דכיון דעל הוה ליה לעיולינהו בהדיה ואלו עיולינהו לא מטי ליה פסידא כלל הלכך חייב.

תוספות מסכת בבא מציעא דף עח עמוד א

הוחמה בהר פטור - וא"ת למ"ד לעיל (דף מב.) תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב אמאי פטור הא תחילתו בפשיעה היה לענין הוחלקה וי"ל דלא מחייב אלא באונס שיש לתלות שאם לא היה משנה אפשר שלא היה בה האונס כי ההיא דצריפא דאורבני דאונס בא מחמת הפשיעה שאם היה מצניעם תחת הקרקע כדשמואל לא היו נגנבים אבל הכא כי הוחמה בהר כ"ש דאם לא שינה והיה הולך בבקעה דהוה הוחמה והכי אמר רבא בהמפקיד (לעיל דף לו:) גבי פשע בה ויצאתה לאגם אפילו למ"ד חייב הכא פטור דמלאך המות מה לי הכא מה לי התם וא"ת שיליה הפועלים (לקמן דף צג: ושם ד"ה אי) גבי הניח עדרו ובא לעיר ובא ארי ודרס פטור ומוקי לה רבה דעל בעידנא דלא עיילי אינשי ופריך אביי תחילתו בפשיעה לענין גנבי וסופו באונס הוא לענין ארי והתם אפילו לא פשע הוא ולא בא לעיר היה נארע האונס ומאי פריך וי"ל דשמא אם היה שם היה מוליך למרעה אחר קודם ביאת ארי כי כן דרך הרועים לרעות חצי היום בשדה זו וחצי היום בשדה אחר או שמא אם היה שם הארי היה ירא לבא שם או היה מקיים ביה גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך ובלאו הכי צריך לפרש הפשט התם כך דקאמר אין אומרים אילו היה שם היה מציל אלא (ג) אומרים אם היה יכול להציל חייב ואם לאו פטור ואי אפשר לפרש בע"א

ורב אלפס פירש התם דאביי לטעמיה דאמר בפרק המפקיד (לעיל דף לו: ושם) לא מיבעיא כו' אלא אפילו למ"ד פטור הכא חייב דהבלא דאגמא קטלה משמע דלמ"ד חייב א"ש בלאו האי טעמא אף על פי שהאונס היה נארע בכל ענין ויש לדחות ראייתו דלמ"ד חייב נמי סמך אהאי טעמא דקאמר בסוף דהבלא דאגמא קטלה דאם לא כן תקשי ליה ממתניתין דהכא דקאמר הוחמה בהר פטור ומיהו למה שנפרש לבסוף דהכא לא חשיב תחילתה בפשיעה א"ש.

תוספות מסכת בבא מציעא דף צג עמוד ב ד"ה אי הכי

אי הכי אמאי פטור תחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא - וא"ת לאביי נמי דמוקי לה בעידנא דעיילי אינשי מי ניחא והא מ"מ אם היה יכול להציל חייב אלמא תחילתו בפשיעה הוא וי"ל דלא חשיב ליה פשיעה אלא גניבה ואבידה ויש ללמוד מכאן דתחילתו דכעין גניבה ואבידה וסופו באונס דפטור ומהא דאמר רב בהמפקיד (לעיל דף לו: ושם) אפי' שומר שכר שמסר לשומר חנם פטור לפי שמסר לבן דעת אין ראייה דאפילו סבר רב תחילתו בכעין גניבה ואבידה וסופו באונס חייב אפילו הכי פטור דאין לנו לומר שודאי שומר חנם לא ישמור מגניבה ואבידה רק מפשיעה והוה ליה תחילתו בכעין גניבה ואבידה אלא סתם בן דעת רגיל לשמור הרבה אפילו מדברים שאינו חייב ושמא אפילו מסרו לשומר חנם ופטריה מפשיעה פטור דלא חשיב תחילתו בפשיעה בהכי.

בית הבחירה למאירי מסכת בבא קמא דף נב עמוד ב

כסהו בדבר שיכול לעמוד בפני שוורים ואינו יכול לעמוד בפני גמלים והרי גמלים מצויים לשם שנמצא פושע אלא שלא נזדמן ההיזק מצד פשיעתו שלא עברו שם גמלים כלל אלא שהתלע מתוכו ונפל השור לשם והרי זה תחלתו בפשיעה וסופו באונס הרי זה פטור הרבה שאלו בזו והלא בכל מקום אנו פוסקים שתחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב ופירשו גדולי המפרשים שלא נאמר כן אלא כשבא האונס מצד דבר שפשע בו וכן בזו אם נפלו שם גמלים מצד התלעה מתוכו חייב אבל כשיארע האונס לשוורים והוא לא פשע אלא לגמלים פטור ויש משיבים לדבריהם שהרי אף לענין שוורים היא הפשיעה שהיה לו לחוש שיבא הגמל ויקלקל ויבא אחריו השור ויפול ומ"מ נראה לי שאין זה כלום שמאחר שאינו ראוי לגמל היה ראוי לגמל ליפול ואין צד פשיעה אצל השור כלל: ומ"מ יש מתרצים שלא נאמר תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב אלא בדבר שאם היה נשמר מן הפשיעה היה ניצל מן האונס אבל בזו אף על פי שנשמר מן הפשיעה האונס בא שאפילו היה יכול לעמוד בפני גמלים אין התלעה מתוכו נפקעת ושמא תאמר א"כ לענין שור פקח שהוא פטור נאמר שמאחר שפשע לענין חרש שוטה

וקטן חייב בפקח שהרי אם נשמר מן הפשיעה ניצל מן האונס מ"מ אין אומרים כן מדבר אחד לדבר אחר כדעת התירוצ הראשון:

ויש מתרצים שלא נאמר תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב בבור הואיל ומיעט הכתוב בשמירתו ואין זה כלום שהרי נאמר כן לענין רגל בפרק כיצד הרגל ובענין שן בפרק הכונס ומיעט הכתוב בשמירתן כבור כמו שיתבאר בפרק הכונס ויש מי שבא בזה מטעם פטור כלים שבבור ולדעת תירוצים אלו אף בנפילת גמלים פטור ולא יראה כן:

וגדולי פרובינצה תרצו שלא נאמר תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב אלא באונס המצוי ושראוי קצת להעלות על לב ומביאין ראיה ממשנת הכלב והגדי השנויה בפרק כיצד הרגל במה שאמרו הניחא למאן דאמר תחלתו בפשיעה וכו' אלא למאן דאמר חייב מאי איכא למימר ותיירץ דמקרב' כלים לגבי כותל דכי נפל לבראי נפל אלמא באונס שאינו מצוי פטור ומ"מ אנו פרשנוה שבזו אף תחלתו באונס שהקפיצה כל שכן שאינה קרובה כל כך ואנו גורסים דכי קפצי לבראי קפצי כמו שבארנו שם:

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יב הלכה ה

התליע מתוכו ונפלו בו שוורים אף על פי שהגמלים מצויין שם תמיד והרי הוא פושע לגמלים הואיל ומחמת שהתליע נפלו בו השוורים הרי זה פטור, וכן כל כיוצא בזה.

השגת הראב"ד - התליע מתוכו ונפלו בו שוורים וכו' הרי זה פטור וכן כל כיוצא בזה: א"א הרב רבי יצחק לא הביא בהלכותיו מכל אותה הסוגיא כלום דומה שאינה עיקר וסמך על מה שהסכימו בעלי הגמרא דתחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב וצריך עיון.

ערוך השולחן חושן משפט סימן תי סעיף לב

ומדברי הרמב"ם ז"ל נראה דאפילו היה ידוע שבכסוי הראוי לגמלים לא היה מתליע פטור דלא אמרינן תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב כהשואנוס בא מצד הפשיעה אלא לגבי שומר דכיון שקבל עליו שמירה חייב בפשיעה מכל צד אפילו בא הנזק מצד האונס **אבל בכל נזקין שבעולם אינו חייב אלא כפשע בנזק זה** אבל כשהיה בסופו אנוס או גם בתחלתו כמו בכלב וגדי שקפצו שהיה פשיעה בעלייתן כמ"ש בס"י ש"צ למה יתחייב ממה שהיה יכול להיות פשיעה כמו דלא מחייבין בקרן בחצר הניזק נזק שלם במה שהיה תחלתו בפשיעה לגבי שן ורגל וכמו דלא מחייבין בשור פקח ביום במה שתחלתו בפשיעה לגבי לילה או לגבי שור חרש [ולכן הש"ס בבא קמא נ"ב: לא הזכירה תחלתו בפשיעה אלא מיגו].